

KOVÁCS ISTVÁN (1945) Salföld

KOVÁCS ISTVÁN

Franciaország összeomlása 1940 késő tavaszán

Egy magyar író és egy lengyel tüzértiszt szemével

„Egy írónak a nemzetet nem megmentenie kell, hanem kifejeznie... [...] A sors egy nemzetben mindig csak a jobbakat bünteti igazán, mert csak a jobbak képesek megérteni a sorsot.” (Szabó Zoltán)

2020 októberében Szabó Zoltán *Összeomlás* főcímen közzétett *Francia utinaplója* olvasásával egy időben javítottam Stanisław Jankowski „Agaton” *Hamis igazolvánnyal Varsó halálgyűrűjében* című könyvének korrektúrapéldányát. Jankowski lengyel tartalékos tüzértiszt – civilben építészmérnök – 1939 novemberében, Szabó Zoltán néhány hónappal később került Párizsba. Míg a hazájában már ismert magyar író a francia állam ösztöndíjasaként és „hivatalosan akkreditált sajtótudósítóként” Párizsban élte meg Hitler Franciaország ellen indított májusi offenzíváját, Jankowski a szerveződő lengyel haderő Rouentól délnyugatra fekvő coëtquidani tüzérkiképző központjában várta, hogy mint a francia és angol seregekkel szövetséges lengyel had katonája bekapcsolódjék a háborúba.

Szabó Zoltán május 10-én, azon a napon kezdi naplóját, amikor a német hadsereg benyomult Hollandiába, Belgiumba, Luxemburgba és Franciaországba. Párizsban egyelőre még csak az első-tétítésben érezhető, hogy háború van. Szabó Zoltán május 13-án megjegyzi: „A Maginot-vonal roppant biztonságérzetében élünk. Párizs nem hiszi el, hogy olyan veszélyről van szó, melyet Franciaország teste és szíve megérezhet. Bízunk a gátban, s abban, hogy a gát másfelé irányítja az áradást. Furcsa, alig zavarja a kedélyeket, hogy az ellenfél láthatóan megkerüli az erődítményeket. Nem látják, vagy nem akarják látni?”

A párizsiak a kudarcot sugalló hírekkel nem hagyják megzavarni a májusi napfény aranyával káprázatos hangulatot. Biztosak a győzelemben, hisz a világtérkép is látványosan mutatja; a francia és a brit világbirodalom erősebb, mint Hitler Harmadik Birodalma. És mintha a tavasz is erősebb volna. Ahogy Szabó Zoltán május 14-én feljegyezi: „A tavasz változatlanul uralkodik a város fölött. Mézédés illatok szállnak reggel és este az utcák fölött, és az újságtól a párisi utcanevek varázsának tanulmányozásához térek meg. Az emberek örülnek a híg tavaszi fénynek, nem lepne meg, ha időnkint feldobnák sapkájukat a falombok felé, melyeknek árnyékára most rálépek, és önkéntelenül a prousti cím jut eszembe. Bimbózó lányok árnyékában. Csakugyan úgy állnak itt ezek a fák, mint bimbózó lányok, valami keserédes világoszöldben, az éretlenség varázsával és ártatlanságával, a még nem izzasztó, csak hevítő napban, az utcán, melyet éjszaka kisöpört a jó déli szél, mely provençe-i illatokat hozott.” A 2020-ban a Kortárs Kiadó gondozásában megjelent *Összeomlás* utószóírója, Tokaji Nagy Erzsébet nem véletlenül emeli ki „Szabó fények-árnyak-foltok-színek dominálta, impreszionista festményt idéző stílusát”.

Stanisław Jankowski hadnagy figyelmét Párizsban az kelti fel, hogy a háború miként befolyásolja a divatot: „A »drôle de guerre«-t – a furcsa háborút – 1940 Párizsában ugyancsak furcsa módon érzékeltük. A hadiközleményekből hiányzott, a kirakatok viszont tele voltak vele. A francia divat sokkal rugalmasabban és gyorsabban reagált rá, mint a francia vezérkar. A Rue du Faubourg de St. Honoré kirakatait a khakiszín uralta. Khaki ingek, khaki pizsamák, sálak, szoknyák – egyszóval minden khakiszínű volt. Még a gázálarc, a közelgő háború e szomorú rekvizituma is meghihlette a divatházakat, amelyek a légtisztítók, a sisakálarcok, a hordtáskák és az összekötő tömlők csinos modelljeinek gazdag együttesét kínálták.

A Dior nem lett volna Dior, a Lanvin pedig Lanvin, ha a párizsi divat nem kerítette volna hatalmába a hadsereget. Legfontosabb elemévé – egészen váratlanul – a katonai sál lépett elő. A gyar-

mati egységek hatására, amelyek színes bőrrű képviselői a hidegtől vacogva csapatostul kószáltak a párizsi körutakon. A sál, a katonai egyenruha e másodlagos tartozéka általuk teremtett divatot. A széles, művészi módon hajtogatott és a nyakon körbetekert, majd hanyagul hátravetett és derék alá lógó gypjúsál és a francia katona alakja szétválaszthatatlanul összeforrt.”

A párizsi hangulatát nem befolyásolják a frontról érkező sötét hírek. Kifehériti őket Raymond Duval tábornok közleménye: „A csata óriási fronton a visszavonulás taktikai formájában zajlik. A német előnyomulás pillanatnyi jelentőségű csak, valójában a csata kezdeténél állunk.” Magabiztosságot sugall Maurice Chevalier dala is, miszerint a legkülönbélebb pártállású katonák – a kommunistáktól a szocialistákon, jobboldaliakon át a royalistákig – „kitűnő katonák”, s „megmutatják odakinn a fronton a virtust és erőt”. Párizs e dallal fűszerezett hangulatához Szabó Zoltán az utóbbi hetek eseményei fölé emelkedve jegyzi meg némi malíciával: „A város, mely annyi művésznek és művészetnek városa, a zord és veszélyes valóság nyomása alatt maga is művészkedni kezdett. A való világ, a zord való világ helyett teremtett magának egy másikat, egy békés és boldogot, szerelmeknek s gyermekeknek kedveset, egy választott világot, mely eltakarja a másikat. A város a tavaszban él, nem a háborúban.”

Ebből a tavaszból a párizsiakat az a tény sem tudja az évszakokat eltörlő háborúba taszítani, hogy a kudarcok hatására május 20-án leváltják Maurice Gamelint, a francia szárazföldi hadsereg vezérkari főnökét, és helyére kinevezik az első világháború sikeres tábornokát, Maxime Weygand-t. Ettől kezdve a franciák úgy bíznak Weygand-ban, mintha személyében olyan csodabogár..., csodafegyver volna, aki képes fordítani a háború menetén. A fővárost egyszeriben ellepik a plakátok: *Weygand győzni fog*. Ezt ő maga sajátos fordulattal erősítette meg egy frontot szemlélő repülőútja után: „Egy hónapi kitartás: háromnegyed győzelem.”

Május 28-án a belga király és hadseregének kapitulációja baljós hírként éri Párizst, de Paul Reynaud miniszterelnök szózata még bizakodó: „Franciaországba százszor is betörték, de soha le nem verték! [...] A szerencsétlenség naggyá tette Franciaországot.” „Franciaország hisz miniszterelnökében, és hisz abban, hogy csakugyan a szerencsétlenség az, amely a francia katonai erőnyeit egyedül kiváltja, és az utolsó pillanatban, a legeslegutolsó pillanatban a francia katona, mint valami félisten, feláll és csodát tesz, mert ez így volt a Marne-nál, és így lesz mostan is” – kérdőjelezi meg a francia miniszterelnöknek az első világháború sikereivel hízalt látszat-magabiztosságát Szabó Zoltán, jelezve annak mákonyhoz hasonló tömeghatását is. „E hit, mint valami végleges bizonyosság önti el a lelkeket, úgy számítanak rá, mint a csillagász a maga üstökösére, mely tündöklőn és minden más égi fényt homályba borítón megjelenik egy adott órában, adott helyen, az égi törvény szerint. A régi idők büszke jelmondatát, a Gesta Dei per Francos-át, az »Isten tettei franciák által«-t most mintha sokak fejében egy így fogalmazott remény váltaná fel: »Isten tettei franciák helyett«.”

Jankowski hadnagy és lengyel tüzér bajtársai a híres Saint-Cyr Katonai Akadémiának is ott-hont adó Coëtquidanban hiába várja, hogy lövegeket kapjanak, és bevessék őket a fronton. Eleinte ők is abban reménykednek, hogy a Franciaország ellen indított hadjáratl „Hitler megüti a bokáját”. Évtizedek távolából, de az akkori időkre beleélve magát így foglalja össze Franciaország összeomlásának kezdeti eseményeit: „Az Albert-csatorna mögött húzódó belga erődítményeket, a hatalmas beton- és acélbunkerokat az utolsó kioldott bomba után egy perccel bevetett német ejtőernyősök néhány óra alatt elfoglalták. A német hadosztályok portyázó páncélosai behatoltak Franciaország területére. 1939 szeptemberében azzal vigasztalódtunk, hogy a német tankok beragadnak a lengyel sárba. 1940 júniusában a franciák az Afrikából pánikszzerűen Párizsba rendelt Weygand tábornokban reménykedtek. Elméletének, mármint hogy a 75 mm-es ágyúk tömegtüzeivel tartóztatja fel a német páncélos hadosztályokat, semmi gyakorlati esélye nem volt. Az 1897-es löveg csak annyira volt eredményes, amennyire az 1918-as tábornok. A főparancsnok tapintatosan fogalmazott jelentései se tudták palástolni azt a tény, hogy az 1940-es esztendő francia katonája, a verduni hős poilu utóda – nem akart harcolni. Akkoriban nem tudtam eldönteni, hogy mennyire a vérét kímélő nemzet ösztönös elővigyázatosságából és mennyire a Maginotvonaltra fordított frank-milliárdokat előteremtő francia adófizető sértődöttsége miatt. Egy breton porfészekben várakozva a harceszközökre, nehezen tudtunk magyarázatot találni arra, hogy miért nem robbantották fel a német hadosztályok előtt a Sedan környéki hidakat, s a francia hadsereg gyengeségére se találtunk magyarázatot.

Május 17-én a németek elfoglalták Brüsszelt.

Május 20-án az első világháború hőisének, Albert királynak a fia kiadta a »tüzet szüntess!« parancsot. A belga parlament a királyt megfosztotta a trónjától, de a belga katonák visszatértek otthonukba. Hány évig, hány hónapig vagy napig tartja magát Franciaország? Meddig harcol Anglia?

Hitler jóslatai döbbenetes pontossággal teljesültek be. Franciaország északi részén a szövetségesek katasztrofális vereséget szenvedtek.”

Szabó Zoltán mintha a párizsiaknál jobban érzékelné a közeledő veszélyt, de nem hagyja, hogy eluralkodjék rajta. A biztonságérzet zsugorodó idejét arra használja ki, hogy Párizs és környéke kulturális értékeit minél alaposabban megismerje. Költői hevületű leírásai bizonyítják, hogy a gázárcsal kevésbé foglalkozik, inkább a szellem védőfelszerelését ölti fel, hogy képes legyen teljes egészében átadni magát a valóságos és a kultúra magasban lebegő térképébe rajzolt tájaknak, tanyáknak, falvaknak, kis- és nagyvárosoknak. Teszi ezt úgy, hogy a kulináris élvezetekre is futja az idejéből és kedvéből.

Június 10-én Reynaud miniszterelnök bejelenti, hogy Olaszország hadat üzent Franciaországnak. Arról azonban nem tájékoztat, hogy a minisztériumok, így az Információs Minisztérium is, amely Szabó Zoltánnak jogi védernyőt is biztosított, elhagyja Párizst – a magyar követséggel együtt. Vagyis a kormány – a hírek szerint – Tours-ba tette át a székhelyét. A magyar író kerékpárt vásárol, s a legszükségesebb holmijait felpakolva nyomába ered a kormányhivataloknak, hogy a hazatéréséhez nélkülözhetetlen kiutazási vízumot meg tudja kapni. Ez azt jelenti, hogy osztozik a Párizsból menekülő tízezrek sorsában. Már a kezdet kezdetén baljósan mutatkozik a rájuk váró út: „Az út a Denfert Rochereau-tól a Porte d’Orleans-ig alig néhány száz méter. Három és fél óra alatt tesszük meg. Luxusautón, teherautón, biciklin, osztálykülönbség nélkül. Mindenki centiméternyi előnyökért tülekszik, arasznyi helyet foglal el a másik elől, s mindez valami rémítő hangtalansággal folyik, senki sem szól a nyájból, csak a rendőrök füttye hangzik, akik az áradást mederbe akarják terelni, a segítségül hívott katonák mérges kiáltozása hangzik, motorok pufogása, kerekek csikorgása szól, féloldalra dülő teherautók roppanása hangzik, nyers gépi zaj, emberi hang alig. A nyáj néma. Csak a szemek beszélnek, ezek az előremeredt szemek. Ezek a rémült szemek, melyek nem mondanak mást, csak ezt: Hát ez lehetséges! Ez Párizsban lehetséges! A nyáj, e járművekből összeállt tömeg úgy vonszolja előre magát, mint egy megsebzett óriási állat, melynek minden sejtje szétesőben.”

Voltaképpen egészen Tours-ig, majd Bordeaux-ig a modern népvándorlás drámai stációi között vezet az út. Szabó Zoltánt az a szerencse éri, hogy Tours után felveszi gépkocsijába a Párizsban élő finn újságíró, Irja Spira, aki 1940 elején szemtanúja lehetett a Franciaországon át a finnek segítségére siető magyar önkéntes zászlóaljnak. Emiatt is kötelességének érezhette, hogy magyar kollégájának segítsen.

A magyar író a menekülés során nemegyszer gyötörte szomjúság a vakmelegben. A kultúra iránti szomja azonban sokkal erősebb volt. A legmostohább körülmények között is igyekszik számba venni a breton táj ismert és ismeretlen helységeinek középkori, kora újkori hangulatot árasztó értékeit. A „csupa lágy és folyékony hangból” álló Bonneval nevű kisvárosban az éjszakai reflektorfény napjainkig hasító villanása arra döbbsenti rá, hogy „ha egy ultramodern rendező az európai kontinens elsüllyedését akarná ábrázolni, ezt választaná színtérül: francia kisváros főterét, gót templommal, vén egyemeletes házakkal, fenn villámlással, lenn megőrrült teherautók dübörgésével és reflektorfényével, ezt az iszonyú dúltságot és szétszórtságot, ezt a lázas bűgást az égi vihar alatt. Dante pokla ez, motorizálva, motorizált pokol, motorizált pokol – ismétlem fáradtan.” Az összeomlás lelket is vérhólyagossá tevő útja során Szabó Zoltánba többször belehasít a felismerés: vége a klasszikus Európának. E pusztulás hangulata lesz úrrá rajta Tours előtt tíz kilométerrel, a vouvray-i kisvendéglőben is, ahol mintha Krúdy Gyula mondaná tollba, hogy „a bor üdítő és hideg, íze egészen enyhe és derűs, megnyugtató, olyan bor, amilyent méhesben kell inni, nyugodt nyárdélutánon, kedves emberek között. Most már ennek a világnak, a test és lélek szabad és lágy eleresztésének, a békés és nyugodt örömeinek vége. Ez a világ biztosan meghalt a tízes számú országúton, Franciaországban. A következőben lesz helye vízivóknak és aszkétáknak, és bizonytal lesz helye dühödte részegeknek, akik isznak, mert a világ sötét, isznak, mert a lét reménytelen, isznak, mert a munka nehéz, és isznak, mert a nagy és kegyetlen halál már közel. De nem lesz helyük a borkóstolóknak, akik hosszú és enyhe nyarakon, szépen és szinte észrevétlenül élhettek itt, a piros tetejű házak között, a szelíd folyó partján, mely olyan sekély, hogy nehéz belefulladásni, és délutánonként elgondolkoztak az életről és a francia táj édességéről, egy fél liter Vouvray mellett, kigombolt fehér ingben, vasárnap.”

Jankowskit az összeomlás más változata foglalkoztatta, amely más módon volt sajnó, s ez a németek által leigázott Lengyelországért érzett aggodalom volt. Az aggodalom, hogy a Franciaországot ért vereséget igazán Lengyelországot sújtja tartósan, s a tehetetlenség azon érzése, hogy a küszöbön álló kapituláció a francia zászló alatt küzdő lengyeleket megfosztotta a hazájukért folytatható harc lehetőségétől: „A francia kormány Párizsból Bordeaux-ba menekült, és Párizs nyílt város lett. A romos Varsó perspektívájából elhamarkodottnak, mondhatni, árulásnak tartottam a döntést.

És végül június 14-én beköszöntött a hitleri propaganda egyik legdiadalittasabb napja. Dr. Goebbels örömtől fuldokolva »kért bocsánatot« a Führer nevében azért, amiért nem tartották be a kitűzött határidőt, vagyis Párizst egy nappal hamarabb foglalták el.

Az előző háborút követően az Ismeretlen Katona sírját a Diadalív alatt a Place de l'Étoile-on helyezték el. A hely megválasztása jelképes erővel bírt. Azt jelentette, hogy idegen győztes arra már soha nem vonulhat. 1940. június 14-én Hitler győztes hadosztályai a Champs-Élysée-n masíroztak.”

Az Információs Minisztériumot Szabó Zoltán Bordeaux-ban éri utol. A várost tömören úgy jellemzi, hogy „most Franciaország végpontja, menekültek éjjeli menedékhelye, megdagadt tömlő, megtelt pohár”. A kiutazási vízummal kapcsolatban a hivatalnokok tanácsalanok. Minden szétesett, mindenki csődöt mond. Azt tanácsolják a magyar íróknak, hogy utazzék Spanyolországba... Ez az, ami teljességgel lehetetlen. Szabó Zoltán jó érzékkel Marseille-be vesz jegyet, ahová még közlekednek a vonatok.

„Mit tehetünk mi? – teszi fel a kérdést Jankowski. – Június 16-án éleslövészetre mentünk Coëtquidanba. A 3. Tüzérezredben ez volt az első éleslövészet. És az utolsó is. A gyakorlat másnapján hirtelen fontos nyilatkozat közzétételét jelezte a rádió. A frissen kinevezett miniszterelnök, a nyolcvanéves Pétain marsall feladta Franciaországot. »Az ellenséghez fordultam, hogy a harcok után, mint katona a katonával próbáljon az ellenséggel együtt olyan megoldásokat keresni, amelyek révén befejezhetjük a háborút.«

Nem kellett ahhoz franciául tudni, hogy megértsük az idős ember reszketeg hangján elmondott szavak értelmét. A coëtquidani kaszinóban halálos csönd támadt. A harcok után? A becsület megőrzésével? Befejezhetjük a háborút? A hirtelen beállt csönd áthatolhatatlan falat emelt közeink és francia bajtársaink közé. Mindedig napokon át még együtt csináltuk a tűzvezetési gyakorlatot, és együtt vártuk a napot, amelyen elindulhatunk a frontra. Talán mi, lengyelek túl naivak voltunk? Vagy talán előzékeny francia bajtársaink nem akartak megfosztani utolsó illúzióinktól, amelyekkel francia földön töltöttünk fel? Pétain bejelentése után a legcsekélyebb zavart se mutatták. Örültek, hogy hazamehetnek. [...] A franciák mindenütt egy-kettőre megszabadultak fegyverzetüktől. Azt, hogy a katonai felszerelésből a továbbiakban minek láthatják hasznát, jól érzékelték: mindegyikük csak a bidont, a kétliteres, borral telt kulacsot tartotta meg.

És velünk mi lesz?”

A francia főparancsnokság a majdnem száz kilométerre fekvő Nantes-ba irányítja a lengyel egységeket, hogy a Loire-on átkelve délre evakuálja őket. Amikor Jankowski és bajtársai gyalogmenetben elindulnak célállomásuk felé, Szabó Zoltán éppen megérkezik Nizzába, ahová Marseille-ből már békebeli körülmények között, a legnagyobb kényelemben vonatozott. Jóleső meglepetésként éri, hogy „itt megállt az élet, és a déliek ajkáról nem múlt el a dal. A háborúról csak az újságok beszéltek, de a békéről a tenger és az esték.”

Jankowskiék szinte versenyt futnak az idővel, hogy előbb elérjék Nantes-ot, mint a németek. Az éjszakai menetelés során tudják meg, hogy a németek már elfoglalták Nantes-ot, így az új célállomás a St. Nazaire-i kikötő lesz, hogy az ottani kompon kelhessenek át a Loire-on. Sürget az idő. Éppen emiatt az útba eső Redon városát már nem akarják gyalogosan elhagyni. A franciák szélsőségesen pacifista magatartását érzékelve a lengyelek a rájuk jellemző cselhez folyamodnak. „Redon polgármesterétől szállítójárműveket követeltünk – írja Jankowski. – Kérésünket kategorikusan elutasította. Kisebbség gondolja is nagyobb volt annál, mint hogy velünk foglalkozzék. Nem elég az országos tragédia, még itt a városban is komoly problémája akadt. Reggel óta a helyi városházán tartott fogva egy német motorkerékpárost, aki magányosan egészen Redonig »előreportyázott«. Az utolsó hadiközlemények, de különösen az otthonukba tartó francia egységek nagy száma a kétely mérgét pumpálták Redon polgármesterének szívébe. Vajon jogában állt-e a német motorost elfognia? Vajon nem kellene-e a döntésen változtatni, és beismerni azt – még ha megkésve is –, hogy foglyuk, akit

biztos, ami biztos alapon a polgármesteri hivatal szomszédságában helyeztek el, és étellel, itallal jól tartottak, egymaga vette be a várost?

A velünk folytatott beszélgetés során a polgármester határozottan ideges volt, s mintha azt várta volna tőlünk, hogy erősítsük meg a szándékában, vagyis abban az elhatározásában, hogy Redont föladják. Ilyen körülmények között a gépkocsik biztosítására vonatkozó kérésünk süket fülekre talált. Gyorsan megállapodtunk Zaorskival. Négy géppuskánkat sebtében felállítottuk a piactéren hevenyészett tankelhárító akadályok mögött. Nem tudom, volt-e géppuskába való lőszerünk. De ezt a polgármester se tudta. Mindenesetre tüsténkedésünket fenyegetőnek érezte, és egyre nyugtalanabb lett. Magyarázatom teljesen lehervasztotta.

Elhatároztuk, hogy védekezünk. A város bevonul a történelembe. E pillanattól kezdve úgy fogunk beszélni róla, mint a »hős Redonról«. Itt a piactéren szállunk szembe a német tankokkal. A francia–lengyel fegyverbarátságot még egyszer megpecsételjük a kiontott vérrel! – Ami igaz, az igaz, az utolsó mondatnál Wacek Zaorski jelentőségteljesen rám hunyorított, de a polgármester nem vette tréfára; teljesen kétségbeesett. Ajánlatunk, hogy Redont közösen írjuk be Franciaország történelmének lapjaira, nem lelkesítette. Egyetlen lehetőség maradt számára, ha békét akart: minél előbb meg kell szabadulni tőlünk. Hogy Redon polgármestere milyen érvekkel győzte meg a teherautókon ülő francia katonákat, nem tudom, de érvei nyilván hatottak, mert félórával azután, hogy géppuskáinkat a piactéren felállítottuk, egész ütegünket járművekre rakták. Nekem és Waceknek a polgármester a saját Citroënjét bocsájtotta a rendelkezésünkre. Csak hogy minél előbb elmenjünk. Udvariasan elfogadtuk a felajánlott közlekedési eszközt. [...] A St. Nazaire-i kompot nem értük el, mert a franciák azt már felrobbantották. A francia tengernagy, St. Nazaire parancsnoka utasítást kapott, hogy a kikötőt adja át a németeknek. A lengyelektől azt követelte, hogy ne vonuljanak be St. Nazaire-be, amelyet nyílt városnak nyilvánítottak.”

Jankowskiék tudomására jut, hogy a Franciaországban megalakult emigráns lengyel kormány feje, Władysław Sikorski tábornok megállapodott Churchill-lel, hogy a Lengyel Haderő Angliában szerveződik újjá, és folytatja a harcot. Egyúttal annak is hírért vesznek, hogy Croisique-ban, a St. Nazaire-től negyven kilométerre fekvő kis halászkikötőben négy angol hadihajó várakozik, és minden katonát felvesz.

Szabó Zoltán ezeket a napokat már Nizzában tölti, ahol bő két hónapot kell várakoznia arra, hogy Bernből az átutazó vízumot megkapja. A háború az első ott töltött héten is „csak immel-ámmal” volt jelen, aztán beköszöntött a béke, amelyet az író rendkívül szuggesztíven festett le: „A júniusi nap aranylón jár a víz fölött, és a tenger mindent feledtet, magához húzza az asszonyok szemét, és elringatja a férfiak aggodalmait. Ez a táj nem ismer más győzelmet, mint a tengerét, mely éjjel és nappal harcol a kövekkel, kivájjja, elporlasztja és szétmállasztja őket. Esténként a holdfényben a lámpátlan tengerpart előtt halászok motoznak a vízen, a holdfény megbotlik csónakjukban, aztán tovább kúszik a sugarakat táncoltató kicsi hullámok hátán a part felé. A partról konok és minden történelemnek fittyet hányó szerelemesek hosszan nézik a sugarak táncát a hullámok fodrain, e könnyed és monoton táncot, hajukkal játszik a szél, ruháikat festi a hold.”

A lengyelek a kis tengerparti fürdőhelyen átvágva az angol hadihajók felé igyekeznek, amelyek délután 16 órakor felszedik horgonyaikat. Jankowski feljegyzi az itt tapasztaltakat: „Tomboló nyár, gyönyörű júniusi idő. A part menti sétányokon a szokásos elegáns tömeg. Csak annyi utalt a háborúra, hogy a gépkocsikat a szokásosnál jobban megpakolták: a csomagtartóban szinte hegyet alkottak az ágyneműk és a legkülönbélebb limlomok. Az utcák és a terek mind tele voltak parkoló autókkal. Háborús közlemények már huszonnégy óra óta nem szakították félbe a zenét. Franciaország huszonnégy órája kéri a békét Hitlerrel. Közben az emberek ellepik az előkelő strandok kávéházait és bárjait. Mint békeidőben, csak talán sűrűbben pislognak az út felé. Jönnek-e már? Nyilván így lesz a Tour de France első kerékpárosainak megjelenését is. Így tekintetem arra a várakozásra, amely a német tankok jöttét előzte meg. [...] Egyenruhánk látványa zavart keltett, és kellemetlen megjegyzéseket váltott ki nézőinkből.”

Szabó Zoltánnak van ideje, hogy alkalmi francia ismerőseit a vereség okairól faggassa. Kérdéseire többfajta feleletet is kap. Az általánosabb szerint „a francia átlagember meg volt győződve róla, hogy minden, ami régen francia tulajdonság volt, ma is az, és automatikusan a győzelmet szolgálja. Az is, ami francia hiba.” A konkrétabb ok az, „hogy a katasztrófa hihetetlenül rövid idő alatt zajlott le! Hihetetlenül rövid idő alatt! Villámszerűen és megdöbbentően, szinte elemi csapásként. [...]

Párizsban még június 8-án is teljes volt a bizalom. A katasztrófa pedig akkor vált egészen világossá mindenki előtt, mikor az ellenfél már a Loire-on is átkelt. A Loire volt az utolsó hit, a francia folyókban való hit utolsó támpontja. [...] Az ellenség június 16-án lépte át a Loire-t. A két dátum közt nyolc nap telt el. Mindössze nyolc nap, s e nyolc nap alatt is mindenki a menekülés személyi gondjaival volt elfoglalva. [...] A bizakodás utolsó napjától a fegyverszünetig [...] alig néhány nap telt el!” Vagyis a katasztrófa, a kész helyzet felfoghatatlanul rövid idő alatt következett be. Okot ennél Szabó Zoltán jóval többet talál.

Stanisław Jankowski hadnagy ezalatt a HMS Villiant cirkáló fedélzetén közeledik az angol partok felé. Visszaemlékezése szerint „Épségben haladtunk előre. Felemelő érzés volt e két fegyverrel – a sebességgel és a torpedóval – fölszerelt hajó orrában állni. Eleinte félelemmel töltött el, majd mindinkább elbűvölt az a több méter magas vízi alagút, amelyet a hajó hasított. Franciaország egyre távolabb került tőlünk.” De egyre közelebb került Lengyelországhoz, ahová – megfelelő diverzánsképzés után – 1942 márciusában dobták le Varsó közelében, hogy a németek ellen megkezdje a Franciaországban elmaradt harcot.

Szabó Zoltán „a Matterhorn gőgös csúcsai alatt” robogva jegyezte föl mindazt, aminek megóvásáért, megmaradásáért ma sokkal körmönfontabb ellenséggel és reménytelenebb körülmények között kell küzdeni, mint nyolcvan évvel ezelőtt: „Európa, kedves, Vén Európa, milyen színes vagy! Mennyi gazdagság völgyeidben és mennyi nyelv városaidban! Mennyi életforma tájaidon és hányféle szellem betűid edényeiben. Kopott és csiszolt táj, cizellált félsziget Ázsia peremén, mint Görögország volt Európa peremén. Változatosság – ez a lényeged. Gyönyörű szó, majdnem egyértelmű a gazdagsággal és a kultúrával. Germán és szláv, olasz és francia, mindez kell, hogy Európa valóban Európa legyen. [...] Mi, magyarok, mi tudjuk ezt, tudhatjuk értékét annak, amit védtünk százötven évig.”

Tükröződéses fotó Bakasai József munkájának részletével. Átjáró c. kiállítás, Érdi Galéria, 2021–22 (fotó: Novotny Tihamér)

